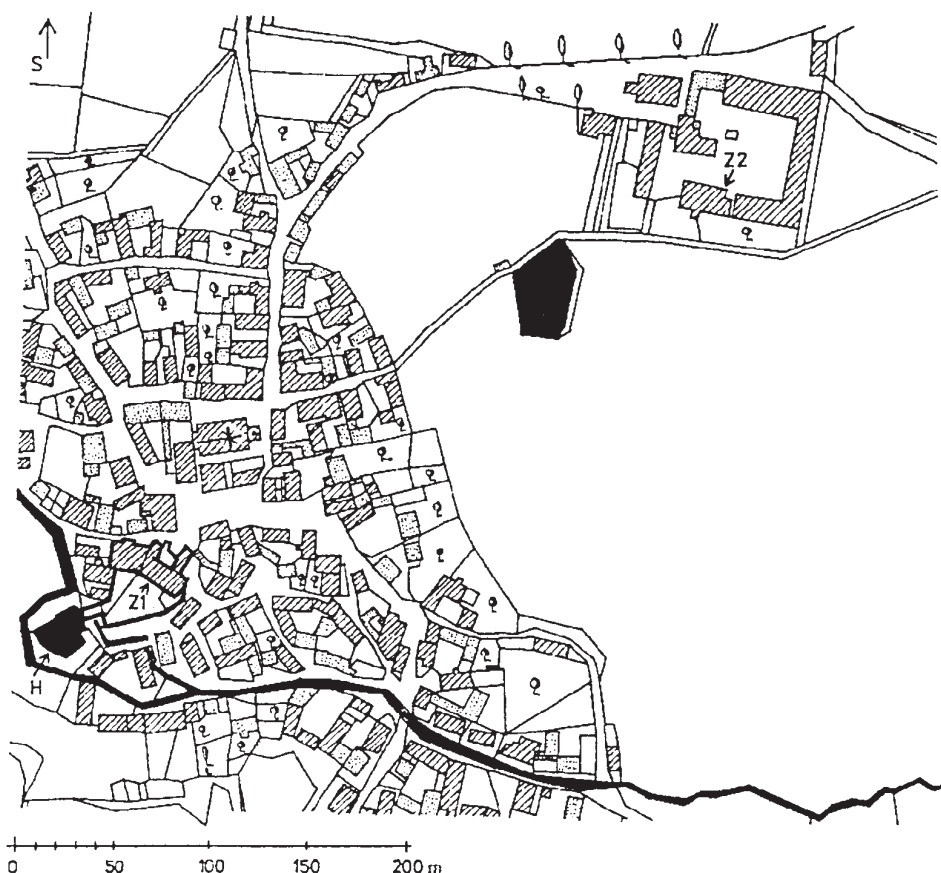

ROMÁNSKÁ FÁZE HRADU VE SKALNÉ

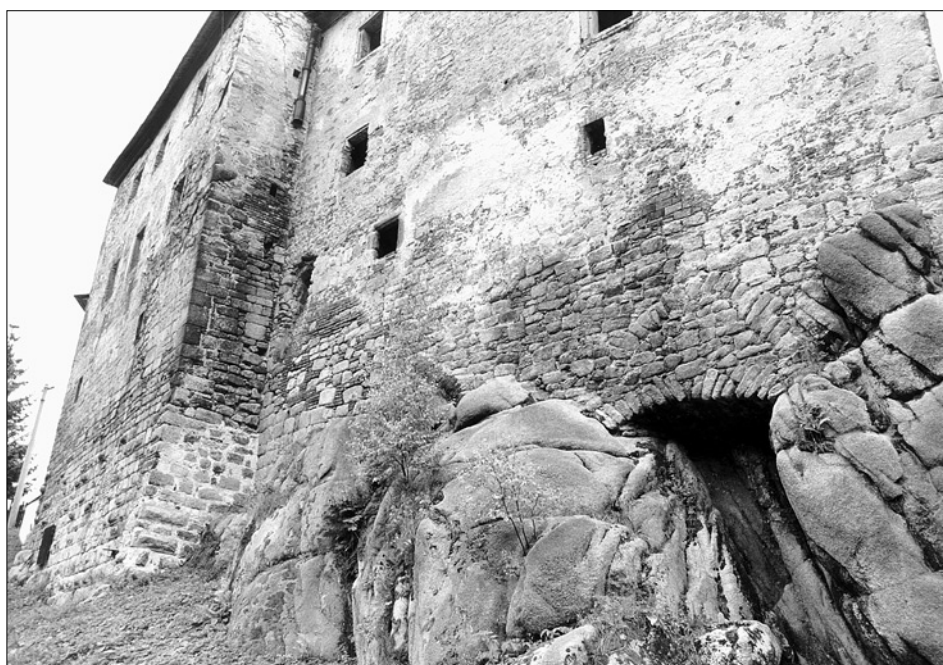
TOMÁŠ KAREL - VILÉM KNOLL

Hrad Vildštejn stojí na nevelkém žulovém ostrohu obtékaném potokem Sázek na jihozápadním okraji městečka Skalná, asi 10 km severně od okresního města Chebu. Dvoudílný hrad od městečka odděluje příkop, za kterým leželo předhradí. Jeho plocha je zčásti zaplněna polozřícenou stavbou zámku a drobnou, dodnes obydlenou budovou. Za předhradím je ostroh přetnut druhým příkopem, oddělujícím hradní jádro tvořené třípatrovou kompaktní budovou. Dnešní podobu nabyl hrad během přestaveb v 15. až 18. stol. V tomto příspěvku chceme shrnout jednotlivé názory na stavební vývoj lokality a na základě provedeného terénního výzkumu se pokusit zrekonstruovat románskou podobu hradu.

Jméno Vildštejn znamená „hrad v divočině“. ¹⁾ Byl založen někdy kolem roku 1200, a patří tak k nejstarším panským sídlům Chebska. V roce 1224 je poprvé připomínán v predikátu Gerolda (Geroldi de Wiltstein), ²⁾ který nejspíše pocházel z rodu Nothaftů. Prokazatelný příslušník tohoto rodu, Albrecht Nothaft, používá poprvé predikát z Vildštejna roku 1225. ³⁾ Nothaftové patřili k nejvýznamnějším chebským ministeriálním a postministeriálním rodům. ⁴⁾ Dle Prökla přicházejí na Chebsko ze svého hradu Pottenstein, který prodali v roce 1134. ⁵⁾ Za prvního doloženého Nothafta na Chebsku

Obr. 1: Skalná (okr. Cheb), situace hradu a městečka podle mapy stabilního katastru z r. 1841.

Obr. 2: Skalná (okr. Cheb), pohled na hrad Vildštejn od severu, vystupující blok kaple při patě s pozůstatkem nejstaršího zdiva (foto T. Karel, 1999).

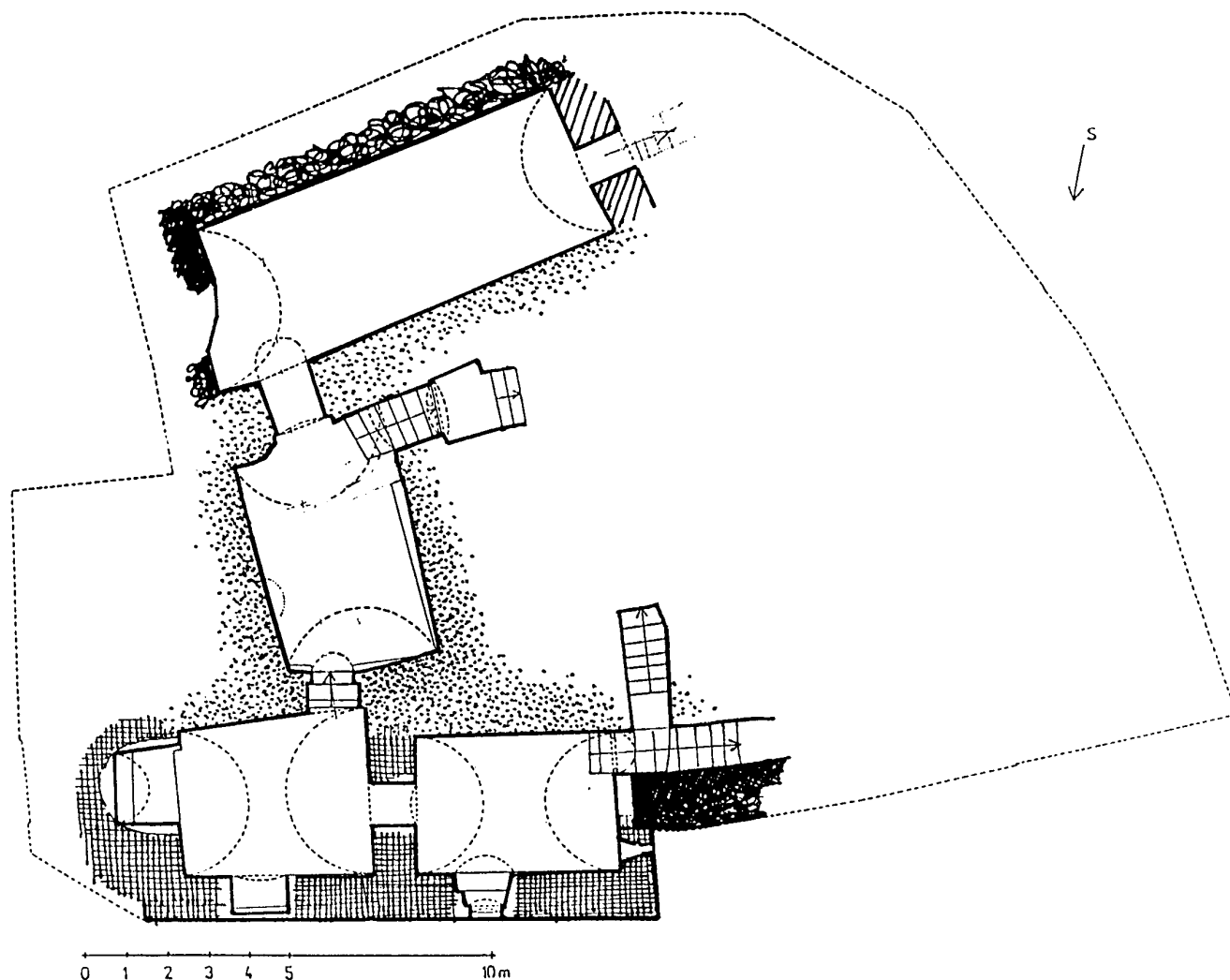
1) A. Profous - J. Svoboda, Místní jména v Čechách I., Praha 1957, s. 544.

2) H. Gradl, Monumenta Egrana, Cheb 1886, s. 167.

3) Tamtéž s. 170.

4) Srov.: F. Kubů, Štaufská ministerialita na Chebsku, Cheb 1997, s. 76; V. Knoll, Nothaft - základní přehled o dějinách jednoho ministeriálního rodu, in: Sborník Chebského muzea 1998, s. 18 - 26.

5) W. Prökl, Eger und das Egerland, 2. Band, Sokolov 1877, s. 104.

Obr. 3: Skalná (okr. Cheb), půdorys suterénu hradu Vildštejna, černě vyznačeno románské zdivo nejstarší fáze, křížkovane nejmladší fáze, tečkovaně přitěsaná skála. Upravené zaměření z r. 1967, ulož. v projektovém archivu PŮ v Plzni (kresba T. Karel).

se považuje Adalbert (Adelbertus de Egge), sloužící v roce 1163 v posádce chebského hradu.⁶⁾ Je ztotožňován s Adalbertem Nothaftem (Adalbertus Nothaft) svědčícím roku 1166 na listu Fridricha I. Barbarossy.⁷⁾ Předpokládá se, že v letech 1185 - 1205 vykonával funkci řezenského purkrabího.⁸⁾ Stejně jako většina ostatních ministeriálních rodů odešli okolo roku 1200 Nothaftové z chebského hradu a usídlili se právě na Vildštejně. Široké okolí hradu postupně kolonizovali. Své državy rozšiřovali i za pomoci vlastních ministeriálů a leníků. Ve 2. polovině 13. století se jejich majetek rozšířil o podíl na dědictví po významných chebských rodech ministeriálů z Hohenbergu a z Liebensteinu.⁹⁾ Příslušníci rodu se pravidelně objevují v okolí panovníka, jak vyplývá z jejich svědectví na mnoha listinách, a zúčastňovali se štaufských výbojů. Pronikli i do Čech, na Sedlecko, které v letech 1183 - 1193, drželi načas Štaufové. Zde kolonizovali rozsáhlou oblast okolo dnešního Sokolova. Předpokládáme, že tento jejich průnik byl v 50. letech 13. stol. legalizován z české strany Václavem I. jako odměna za poskytnutou pomoc v občanské válce.¹⁰⁾ Krátce poté založili Nothaftové (možná Bartold z Wildsteina v bažinatém kraji v ohbí řeky Ohře hrad Falkenau, dnešní Sokolov.¹¹⁾ Poprvé je doložen predikátem Albertus dictus de Valkenawe k roku 1279¹²⁾ Jde o prvního známého příslušníka falknovské větve Nothaftů, která se oddělila od větve vildštejnské. Nothaftové byli vlastníky rozsáhlého a poměrně kompaktního území. Koncem jejich vlády se jenom bezprostřední vildštejnské statky rozkládaly od Vojtanova na západě po Soos a Povodí na východě, od Plesné na severu až takřka po samotný Cheb na jihu.

V 90. letech 13. století Engelhard Nothaft z Vildštejna spolu se svými syny postupně rozprodal a rozdal většinu vildštejnského panství v oblasti historického Chebska světské a hlavně církevní vrchnosti (klášteru Waldsassen, chebskému klášteru klarisek, chebské komendě německých rytířů). Před rokem 1298 přesídlil na hrad Wernberg, který získal snad jako věno své ženy Adelheid, dcery Konráda z Paulsdorfu.¹³⁾ Ta zastavila 24. 9. 1298 hrad Vildštejn jejich zeti Janovi Rabovi z Mechelsgrünü, a to s roční lhůtou

V 90. letech 13. století Engelhard Nothaft z Vildštejna spolu se svými syny postupně rozprodal a rozdal většinu vildštejnského panství v oblasti historického Chebska světské a hlavně církevní vrchnosti (klášteru Waldsassen, chebskému klášteru klarisek, chebské komendě německých rytířů). Před rokem 1298 přesídlil na hrad Wernberg, který získal snad jako věno své ženy Adelheid, dcery Konráda z Paulsdorfu.¹³⁾ Ta zastavila 24. 9. 1298 hrad Vildštejn jejich zeti Janovi Rabovi z Mechelsgrünü, a to s roční lhůtou

6) Viz pozn. č. 2, s. 78.

7) Tamtéž, s. 81.

8) Mayer, 1899, s. 106.

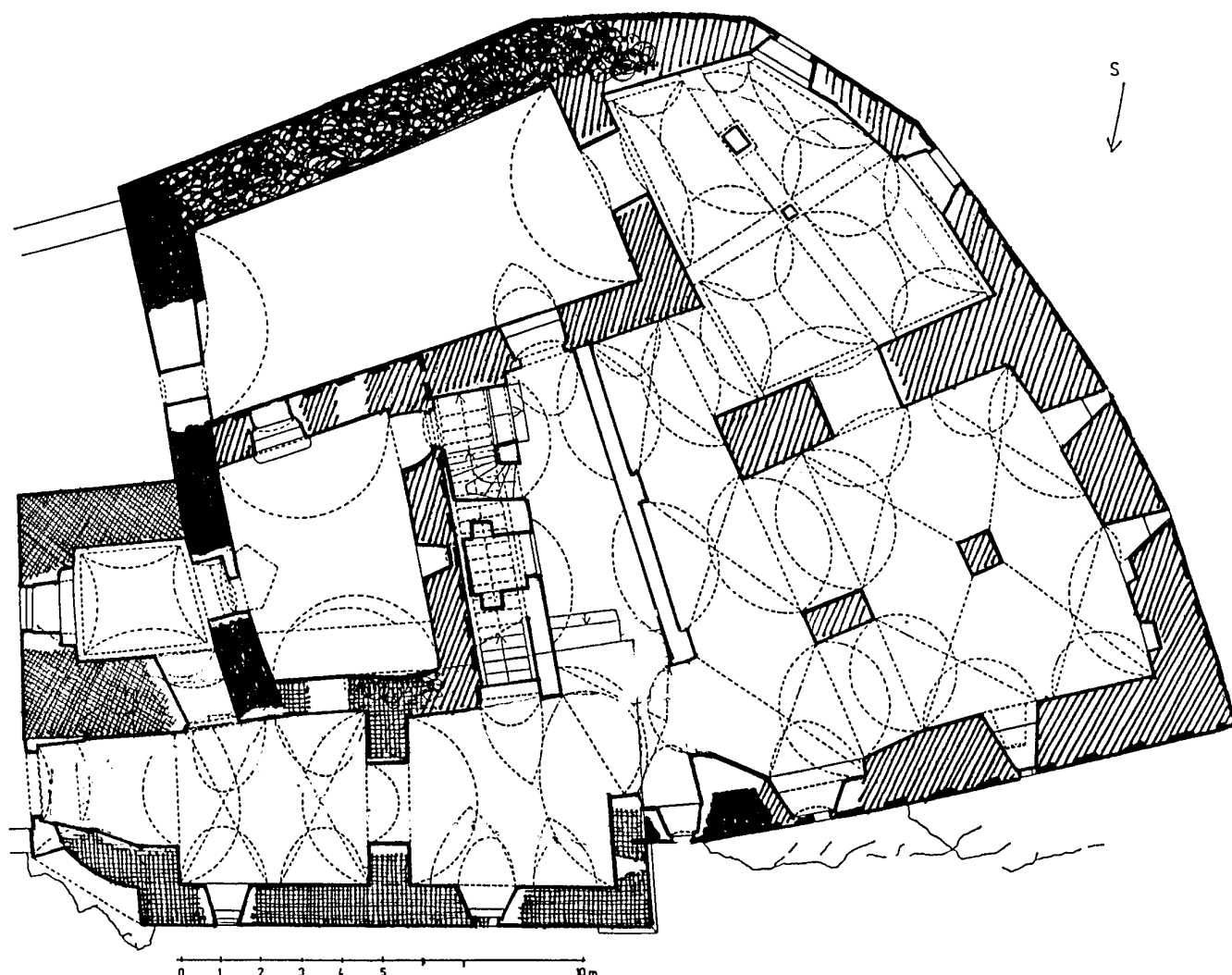
9) H. Gradl, *Geschichte des Egerlandes (bis 1437)*, Praha 1893, s. 115 a 116; Kubů cit. pozn. č. 4, s. 62 a 73.

10) Viz pozn. č. 4 Knoll, s. 18 - 19.

11) Tamtéž, s. 19.

12) Viz pozn. č. 2, s. 326.

13) Tamtéž, s. 509.

Obr. 4: Skalná (okr. Cheb), hrad Vildštejn, půdorys přizemí, černě vyznačeno románské zdivo nejstarší fáze, přerušovanou čarou naznačen předpokládaný rozsah obvodu, křížkovane šikmo střední fáze, křížkovane kolmo nejmladší románská fáze, šikmo pozdně gotické zdivo. Upravené zaměření z r. 1967, uložen v projektovém archivu PÚ v Plzni (kresba T. Karel).

k výkupu.¹⁴⁾ Převod byl zprostředkován opatem kláštera Waldsassen Theodorikem.¹⁵⁾ K výkupu nedošlo, a tak hrad zůstal v držení Mechelsgrünů. Nejstarší větev nothafského rodu tedy přesídlila do Horní Falce. Po Wernbergu se stal jejím hlavním sídlem hrad Runding u Chamu. Vymřela po meči hrabětem Johanem Heinrichem roku 1734.¹⁶⁾ Roku 1394 získala Skalnou od Mechelsgrünů chebská měšťanská rodina Frankengrünů. V roce 1439 je vystřídala jiná chebská rodina Gumerauerů, kteří zde sídlili do roku 1521, kdy celé panství koupili Šlikové. V roce 1531 prodal Albrecht Šlik hrad Volfovi z Wirspergu. Za tohoto rodu došlo k rozdělení panství na dvě části. V roce 1596 koupil panství společně s nedalekým Starým Rybníkem (Altenteich) Jan Ondřej Trautenberg. Kolem roku 1763 byl ze starších budov předhradí upraven nový zámek, kam byla přenesena hlavní obytná funkce. Roku 1799 koupil Horní Vildštejn s hradem držitel Starého Rybníka Jiří Jan Wilhelm, který brzy získal i Dolní Vildštejn. Starý hrad byl využíván pouze k hospodářským účelům, byla zde sladovna, sklady a naposledy byl upraven pro sídlo okresního soudu. Roku 1884 prodali Alfréd a Karel Wilhelmové z Helffeldu vildštejnský sta-

tek Engelhardovi z Wolkenstein-Trostburg, od jehož potomků ho koupil koncem první světové války továrník z Plesné Geipel. Jeho následovníci vlastnili hrad až do konce druhé světové války.¹⁷⁾

V souvislosti s dějinami hradu je na místě zmínit i otázku kostela ve Skalné. Poprvé zde máme nepřímo doloženu existenci kostela či kaple koncem 13. stol., neboť roku 1295 svědčil „*Heinricus de Wildstein, plebani*“, na listu Engelharda Nothafta z Vildštejna.¹⁸⁾ Kněz Heinrich, nejspíše příslušník řádu německých rytířů, se objevuje na mnoha dalších listinách v letech 1295 - 1322.¹⁹⁾ V městečku však máme dnes dochováno několik sakrálních budov a je otázkou, v které z nich byl Heinrich knězem. Největší je farní kostel sv. Jana Křtitele, stojící v centru městečka naproti zámku. Jedná se o barokní novostavbu, ovšem na místě mnohem starší stavby.²⁰⁾ Na okraji městečka, západně od centra, stojí hřbitovní kostel sv. Šebestiána. Klenba byla datována do 2. pol. 15. stol.,²¹⁾ samotný kostel však může být starší. Zarážející je jeho situování mimo centrum původní obce. Je

14) Tamtéž, s. 502, 509.

15) Tamtéž, s. 506.

16) J. Otto ed., Ottův slovník naučný, VIII. díl, Praha 1897, s. 465.

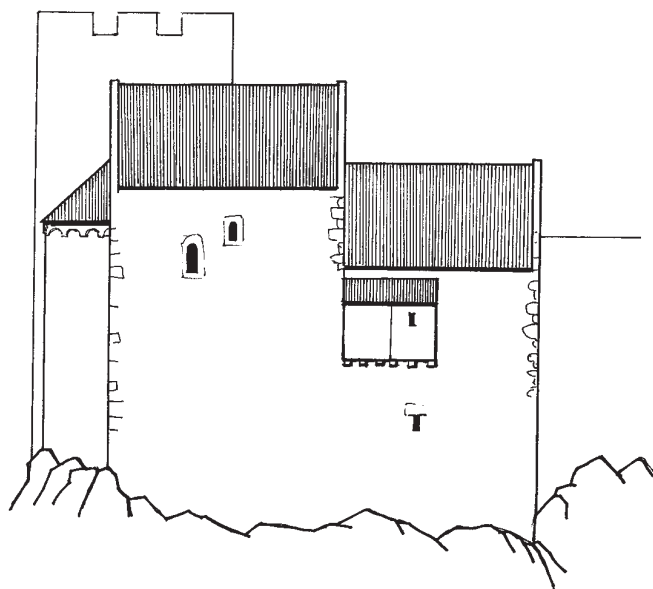
17) J. Úlovec, Hrad, zámky a tvrze na Chebsku, Cheb 1998, s. 193 - 95.

18) Viz pozn. č. 2, s. 468; dále H. Gradl, Die Chroniken der Stadt Eger, Praha 1884, s. 408.

19) Viz pozn. č. 2, s. 482, 496, 502, 506, 564, 712.

20) E. Poche a kol., Umělecké památky Čech, Praha 1977, s. 320.

21) Tamtéž, s. 321.

Obr. 5: Skalná (okr. Cheb), hrad Vildštejn, rekonstrukční pohled na kapli s věží od severu (kresba T. Karela).

možné, že byl původně centrem některé ze zaniklých osad v okolí (Bedel, Czerwengrün, Dissenburck). Poloha sama na ostrožně by vyhovovala i nárokům a fortifikační funkci. Třetí sakrální stavbou v městečku je pozůstatek hradní kaple neznámého zasvěcení, která je prokazatelně nejstarší, ale písemnými prameny nedoložená. Kněz Heinrich tak asi sloužil své mše pro hradního pána a obyvatele městečka právě v ní. O tom, že do ní chodili i prostí poddaní z okolí, svědčí existence empory.

Zachované románské jádro hradu bylo v objektu rozpoznáno teprve před půl stoletím, do té doby byl hrad považován za pozdně gotický. Dosavadní názory badatelů na původní podobu hradu se do jisté míry liší.²²⁾ Všichni autoři se shodují, že v čele hradu proti příkopu stála ven vysunutá věž, k jejíž severní straně přiléhala patrová hradní kaple s půlkruhovou apsidou, obrácenou směrem do příkopu, a že přístup byl veden po levé straně věže. Dle Evy Šamánkové byl vstup po levé straně věže velkou branou do dlouhého průjezdu pod palácem. K paláci patřila i čtvercová prostora, přimykající se k věži. Do ní se vstupovalo po schodišti tvořícím část západního průčelí paláce. V patře paláce předpokládá, analogicky s chebským hradem, velkou aulu. V hradební zdi, těsně při kapli podle ní, bývala výpadní branka.²³⁾ Průzkum SÚRPMO předpokládá vstup vedle věže kulisovou branou. Od ní cesta stoupala podle jihozápadního nároží na horní plochu nádvoří. K západní zdi věže přiléhal objekt s rozdílným výškovým rozvrhem způsobeným skalním podloží. Na severu k němu přiléhal přízemní objekt, jehož západní nároží tvoří zlom severní hradby. V něm byla situována výpadní branka a možná přístup do přízemí kaple. Palác se rozkládal v severozápadním nároží hradní plochy a tvořila jej patrová budova bez oken do vnějšího průčelí přístupná schodištěm z nádvoří a z hradebního ochozu.²⁴⁾

V letech 1998 - 1999 byla provedena autory revize dosavadních interpretací výzkumu lokality a dostupného za-

měření. Vzhledem k tomu, že v 80. letech probíhaly na hradě poměrně intenzivní stavební práce zaměřené kromě obnovy střešního pláště též na vyklizení sklepů a vybourávání příček a zadržek, bylo nutno doplnit zaměření o nově zpřístupněné detaily. Podrobný povrchový průzkum se zaměřil, s ohledem na záměr poznání nejstarších stavebních etap, zejména na suterénní a přízemní prostory. Zde se podařilo vyhodnotit několik klíčových pozic ve styku jednotlivých stěn, vytipovaných ze zaměření. Rovněž byly podrobně zkoumány vazby na možné varianty komunikačního a funkčního uspořádání a na nová zjištění v interiéru a exteriéru objektu. Významný byl i průzkum fasád, kde jsou stavební fáze díky postupnému opadání omítek nejčitelnější. Zjištěno bylo několik dosud nerozpoznaných charakteristických detailů včetně románských šterbinových oken. Je nutno konstatovat, že právě nedocenění či opomenutí těchto prvků vedlo předcházející badatele ke zjednodušujícím nebo i zavádějícím závěrům. Další zpřesnění a ověření přinese nepochybně průběžný památkový dohled nad chystanými stavebními úpravami, zejména při zásazích do omítek a terénů. Předkládaná analýza detailů a charakteru zdíva umožnila vedle rozboru komunikačního schématu koncipovat komplexnější pohled na stavební vývoj hradu.

Poměrně nevýrazná skalnatá ostrožna obtékána potokem byla zvolena za staveniště hradu pravděpodobně kolem roku 1200, stavebníkem byl zřejmě Gerold z Vildštejna. Počáteční podoba byla podle dosavadních zjištění velice skromná a rozhodně ji nelze považovat za zdrobnělou císařské falce, jak bývá běžně označována.²⁵⁾ Staveniště zásadním způsobem determinovalo podobu hradu. V počátečním období se stavebník zaměřil na pouhé ohrazení a nepochybně též vyrovnání přírodního skaliska. Vznikla tak plošina, široká asi 25 m a více než 80 m dlouhá. Širší přední část tvořilo předhradí, snad již tehdy opevněné příkopem vylámaným ve skále a blíže neznámým, zřejmě jen dřevěným ohrazením. Plocha byla ve dvou třetinách délky opět předělena příkopem vylámaným ve skále. Takto oddělenou, mírně vyvýšenou menší skalnatou část zaujal vlastní hrad, tvořený zpočátku minimálně 6 m vysokou hradbou z větších žulových kvádrů, ne zcela pravidelných. Hradba vymezila oválný prostor asi 18 × 30 m s rovným, jen mírně segmentově prohnutým čelem směřujícím k předhradí. Při levém okraji čelní stěny byla situována brána směřující do nerovné nižší plochy hradu, využitá pro nádvoří jednak odsekáním skály a jednak přisypáním k níže založené hradbě. Další zástavba z tohoto období byla bez zjevných stop zcela převrstvena mladšími zásahy a její charakter a rozsah můžeme pouze odhadovat z nepřímých souvislostí. Vzhledem k nezájmu na využití těchto staveb v dalším stavebním vývoji se zřejmě nejednalo o objekty vysoké stavební kvality. Prvotní zájem se jistě soustředil na vybudování hájitelného prostoru, který poskytla kamenná hradba zřejmě s průběžným ochozem. Vzhledem k výšce plnila do určité míry i funkci věže, kterou hrad v této době postrádal. Obytné objekty byly pravděpodobně pouze přiloženy k vnitřnímu líci hradby, a to na skalnaté vyvýšené severní polovině prostoru. V nej-

22) Soupis prací uvádí Úlovec, viz pozn. č. 17, s. 199.

23) E. Šamánková, Románské stavby v okruhu Chebu a Nepomuku, in: Zprávy památkové péče 16, 1956, s. 235 - 239.

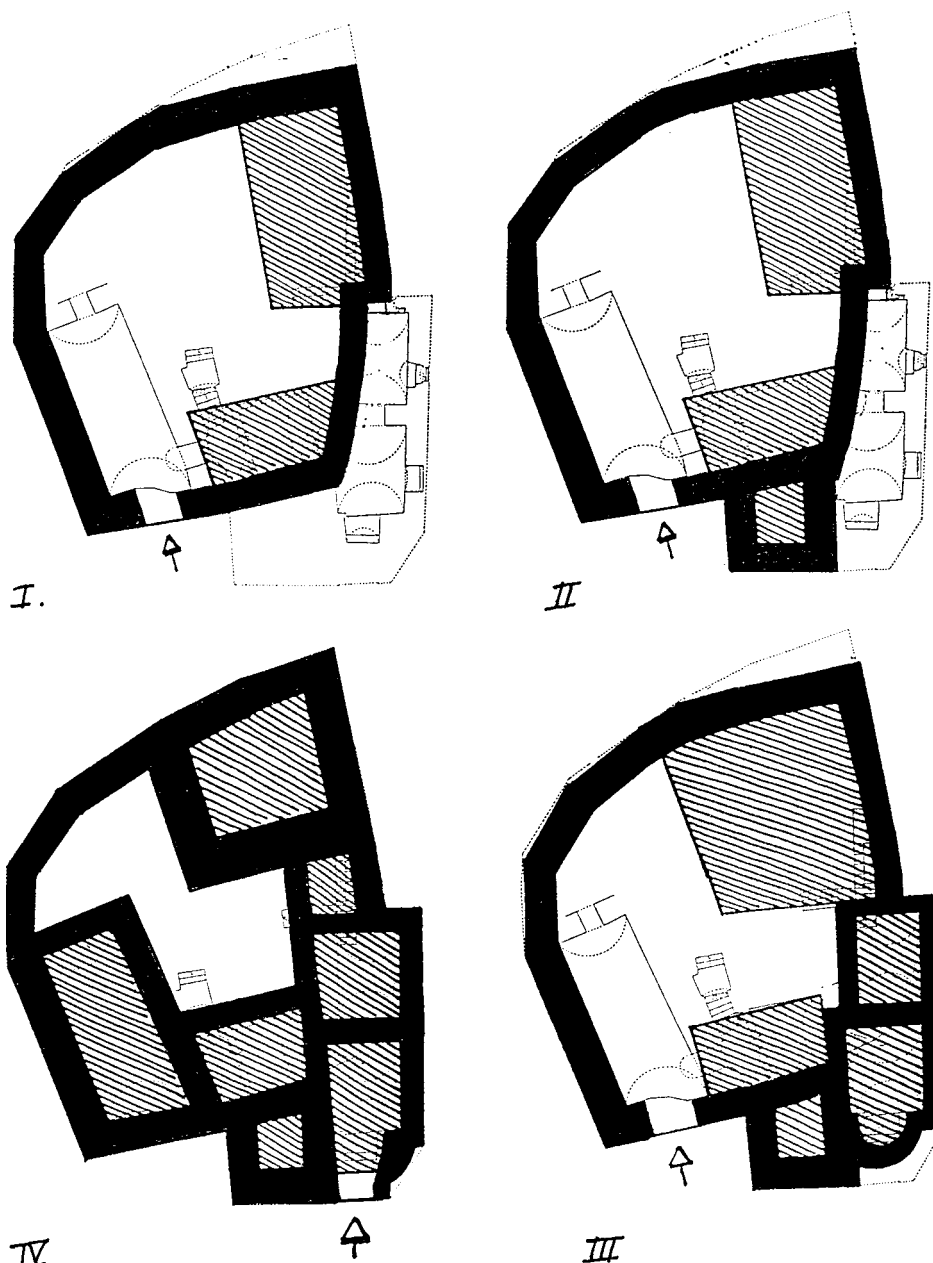
24) A. Charvátová - V. Pelzbauer, Skalná - hrad a zámek, SHP, rukopis uložen v PÚ Plzeň 1974, s. 47 - 53.

25) To platí i pro interpretaci románské přestavby. Šablonovitě srovnání s falcemi s ohledem na funkci spíše zavádějící. Srov.: V. Mencl - K. Benešová - H. Soukupová, Předrománská a románská architektura v západních Čechách, Plzeň 1978, s. 19 a 38.

zadnější poloze stála pravděpodobně hlavní „palácová“ budova, zaujímající zhruba prostor gotického paláce s přesahem k východu, který indikuje mladší vyústění přístupové šije do sklepa pod dnešním traktem kaple. Tento palác zřejmě poněkud předstupoval před severní líc hradby, jak vypovídá nároží dochované v tomto prostoru. Spolu s navazujícím krátkým úsekem základového pečlivě řádkovaného zdiva na skalním bloku je jediným viditelným pozůstatkem objektu. Západní okraj paláce, respektive obvodu hradu mohl mít poněkud odlišný průběh od dnešního stavu. Další objekt či objekty stály v severovýchodním nároží při štitové stěně, zůstal po nich suterén zahloubený do skály.

Zásadní proměnou prošel hrad během vrcholné románské přestavby, která proběhla ve dvou fázích asi od první třetiny 13. stol. Popudem bylo nejspíše získání zboží zámožným Albrechtem Nothaftem z Vildštejna, který byl stejně jako jeho otec Adalbert, řezenský purkrabí, jistě uvyklý nejvyššímu standardu a dobře obeznámený s tehdejší stavební kulturou. Nakolik stavební aktivita v tomto období ovlivnila podobu předhradí, opět nevíme a bez archeologického výzkumu není možno stanovit ani charakteristické rysy. Nepoměrně lépe jsme z dochovaných stop zpraveni o podobě vlastního hradu. Strohá, ryze funkční

a nedostatečně hájitelná stavba přestala vyhovovat nárokům předního ministeriálního rodu. V první řadě byla logicky posílena obranyschopnost hradu vybudováním mohutné, minimálně 15 m vysoké věže, představené před průčelní hradbu mezi bránu a nároží. Použit byl odlišný stavební materiál, typické mohutné kvádry často s uplatněnou bosáží. Věž byla založena na skále klesající do příkopu a přiložena na spáru ke starší hradbě. Ta byla použita po nastavění jako vnitřní stěna. V přízemí zůstala při mladším průrazu ze vstupní chodby zachována původní úprava líce starší hradby s výrazně šikmo podřezávanými spárami. Snaha přizpůsobit hrad standardu a reprezentaci vedla v navazující další fázi k důkladné přestavbě, které padly za obět podřadnější objekty v severovýchodním nároží za novou věží i s částí obvodové hradby. Přestavba, navazující zřejmě zanedlouho na první etapu, měla za cíl i rozšíření obytné plochy, potřebné k ubytování rozrostlé rodiny. Vzhledem k prostorově velice omezenému staveništi se jednalo

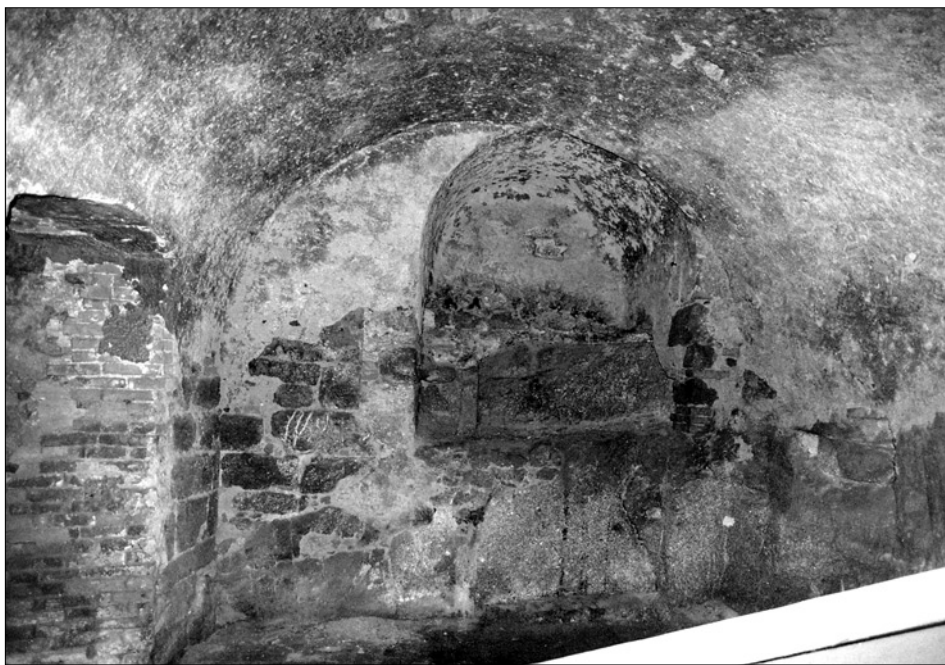

Obr. 6: Skalná (okr. Cheb), hrad Vildštejn, schéma vývoje hradní dispozice, I - nejstarší fáze kol. r. 1200, II - druhá fáze kol. r. 1230, III - třetí navazující fáze, IV - goticko renesanční fáze (kresba T. Karel).

v podstatě o jediné využitelné místo, uvážíme-li, že jižní polovinu zaujímal vjezd a následná nutná komunikace, stoupající k severozápadní polovině zastavěné palácem. Palác byl tehdy minimálně v základových, respektive přízemních partiích ponechán a zřejmě pouze stavebně upraven. Na uvolněném místě severně od věže byla vybudována zhruba orientovaná kaple s přilehlým obytným prostorem. Stalo se tak i za cenu nákladného odsekání skalního bloku, na jehož vrcholu byla původní hradba založena, a půdorysného vysunutí z obvodu hluboko do svahu. O stíněných poměrech svědčí i fakt, že polokruhový závěr kaple byl doslova vmáčknut k věži, s níž se spojil do jediné hmoty. Vzniklý snížený prostor byl po přitesání a dosypání využit jako suterén, zpřístupněný ze staršího zahloubeného objektu za věží románským portálem sesazeným z tesaných kvádrů a zčásti vytesaným do skály. Ve východní stěně se dodnes otvírá nika apsidy, druhotně přízdívkami zúžená a založená na přitesané skále. Navazující další suterénní místnost v druhém

Obr. 7: Skalná (okr. Cheb), pohled na hrad Vildštejn od severu, při nároží přezděné románské zdivo (foto T. Karel, 1999).

Obr. 8: Skalná (okr. Cheb), hrad Vildštejn, suterén pod kaplí s nikou závěru (foto T. Karel, 1999).

díle budovy byla zpřístupněna vstupní šíjí se schodištěm, klesajícím podél staré hradby od paláce. Boční z obvodu vysunutá stěna byla jednoduše přiložena na spáru k nároží starší obvodové stěny paláce. Původní úrovně podlah těchto suterénních místností zcela zanikly při pozdějším renesančním prohloubení v souvislosti s vložením klenby. Pro osvětlení a kontrolu jižního boku hradby při paláci byly v tomto odsazení k západu otevřeny střílnovité šterbinové otvory v obou podlažích nad sebou, s překlady z mohutných kvádrů. Tímto způsobem a obecně zejména i celou svou mohutnou hmotou, připojující se k věži, zaštitila nová budova s kaplí nejvíce ohroženou stranu hradu. V patře při kapli obsahovala zřejmě obytnou místnost, osvětlenou vzpomínutou střílnou a zřejmě dalším oknem ze dvora. Odtud

bylo možno vstoupit z větší části dochovaným portálem z tesaných kvádrů na vysunutý krátký ochoz nejspíše vybavený prevetem. Ochoz byl nesen hrannými trámy, po nichž zůstaly zachovány pravidelné kapsy ve zdivu a kryt stříškou kotvenou menšími kapsami rovněž do zdiva. Výrazně vyšší kaple měla nad vzpomínutým suterénem značně převýšenou loď, otevřenou do drobné apsidy a osvětlenou úzkým polokruhovým oknem ve středu stěny, téměř 3 m vysoko nad podlahou. Proti oknu byl situován blíže neověřený vstup z místnosti za věží, která zřejmě plnila funkci propojovací komunikačního objektu se schodištěm. Nad vstupem zabírala téměř polovinu plochy lodi vložená, zřejmě jen dřevěná tribuna, osvětlovaná malým polokruhovým okénkem a přístupná samostatným vstupem z patra budovy za věží, případně z ochozu. Tento vstup, armovaný tesanými kvádry je z dolní poloviny zachován pod stropem dalšího podlaží. Strop kaple byl se vši pravděpodobností trámový. Obě okénka jsou molitická, mírně nepravidelná, vytesaná ze žulového kvádrů. Dochované detaily a jejich ztvárnění svědčí o strohém pojednání architektury, postrádající zřejmě jakoukoliv výzdobu.²⁶⁾

Další osudy hradu přinesly asi až v 15. stol. kompletní přestavbu objektů z nejstarší fáze a dále postupné stavební propojení do jedné hmoty. Součástí úprav byla náročnější přestavba předhradí a vytvoření důkladnějšího zapojení vodního toku do

systému opevnění. Na severní stěně kaple byl starý ochoz prodloužen zřejmě ve formě obranného podsebití. Již během pozdně gotických až renesančních úprav došlo ze změně vstupu, a tím celého komunikačního schématu.²⁷⁾ Prostor kaple se tak stal vstupní chodbou a románská brána byla

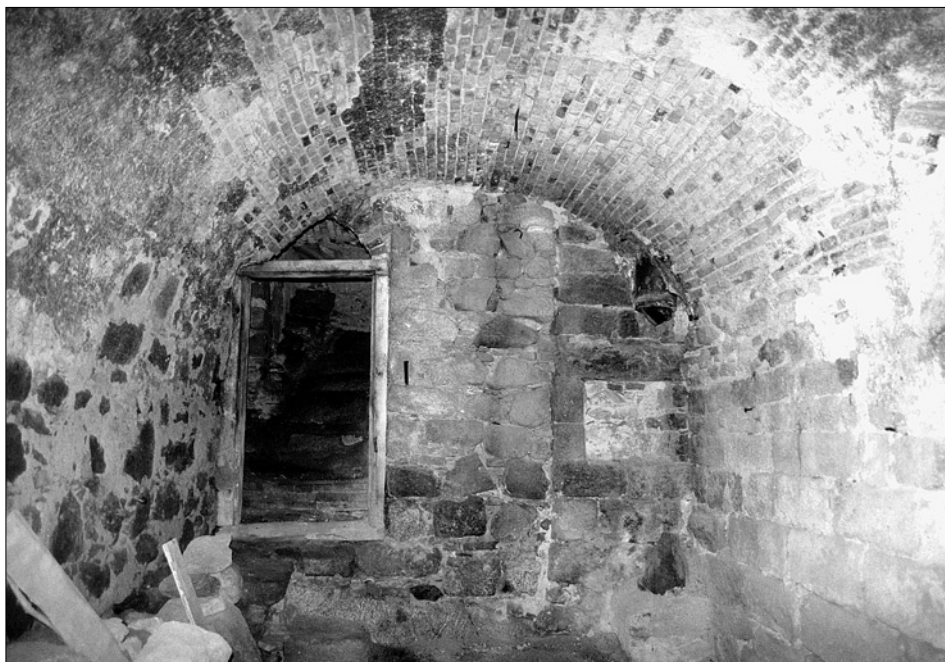
26) Srov.: D. Menclová, *České hrady I.*, Praha 1976, s. 96 - 97. Zcela zavádějící je popis hradu a zejména kaple in: Kolektiv, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV.*, Praha 1985, s. 384.

27) Názory na komunikační schéma přejímali jednotliví badatelé (viz pozn. č. 17, 23, 24, 26) bez nutné kritiky a bez ohledu na reálné prostorové možnosti. Podle našeho názoru je nutno dnešní vstupní kamenný portál s otvorem pro kladku padací můstku nutně považovat za renesanční a tím i nejpozději datovat přesun románského portálu do předhradí. V baroku nemá takovéto řešení již své místo. Tato zásadní komunikační úprava ostatně váže i na vnitřní konstrukce kleneb.

nejspíše přesunuta do předhradí. Tento vývoj je však tématem pro další zpracování.

Zbývá se ještě dotknout analogických vazeb na další hradní ministeriální lokality. Celkově je nutno říci, že jsme zde teprve na počátku poznání.²⁸⁾ Na Chebsku dle dosavadních vědomostí nenacházíme hrad, který by měl výrazně podobné formy jako Skalná. Je to způsobeno jednak extrémně omezeným stavenišťem, které výrazně determinovalo možnosti výstavby. Jednak jsou ostatní ministeriální hrady méně poznány a stav některých již bohužel neumožňuje detailnější ověření. Nejblíže Skalné stojí zřejmě hrad Hazlov, i zde snad nacházíme hradní kapli ve spojení s věží, pravděpodobně též v čelní části hradního jádra. Románský palác zde podle dosavadních interpretací zaujímal zadní část širšího nevýrazného ostrohu. Při pozdějším rozšíření další budovy zřejmě zaujaly prostor příkopu vně jádra, a znejasnily tak spolu s přestavbou kostela čitelnost původní dispozice.²⁹⁾ Obecněji nacházíme paralely ve způsobu provádění románského zdiva. Obdobně jako na kapli a věži ve Skalné jsou nepravidelně užitě bosované kvádry zapojeny do zdiva i na řadě dalších staveb štaufského okruhu. Totéž platí pro řadu hradních lokalit v sousední Horní Falci. Obdobnou stisněnou dispozici, zaoblený půdorys bez věže i způsob založení zdiva na žulových skalách s vynášecími pasy je možno vidět na Falkenbergu u Tirschereuthu. Poměrně blízko stojí v detailech hrubě kvádrového zdiva hrady Weissenstein nebo Liebenstein. Zajímavou analogii použití hmoty románské kaple jako fortifikačního prvku nabízí hrad Schwarzenburg. Zdejší kaple, datovaná do 1. poloviny 12. stol., je vysunuta částečně z obvodu vedle brány.³⁰⁾ Nejedná se však o doklady, které by vypovídaly kromě vazeb na konkrétní stavební okruh dostatečně průkazně o hlubších souvislostech ministeriálních staveb Chebska.

Za pomoc při zaměření a průzkumu hradu děkují autoři kolegům z Klubu Augusta Sedláčka Petrovi Mikotovi a Milanovi Novobilskému.

Obr. 9: Skalná (okr. Cheb), hrad Vildštejn, suterén vedle kaple se spárou a zazdívkou okna (foto T. Karel, 1999).

Obr. 10: Skalná (okr. Cheb), hrad Vildštejn, interiér přízemí za věží se zděným románským vstupem na tribunu (foto T. Karel, 1999).

28) Srov.: T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 501.

29) Viz pozn. č. 17, s. 52 - 54.

30) Srov.: W. Perlinger - Z. Procházka, *Hrady v česko-bavorském pohraničí - jejich znovuoobjevení*, Domažlice - Furth im Wald 1996.

ROMANISCHE BAUPHASE DER BURG WILDSTEIN IN SKALNÁ (BEZ. CHEB)

Der Inhalt der vorliegenden Studie besteht in einer Zusammenfassung einzelner Ansichten an die bauliche Entwicklung der Lokalität und der auf Grund der durchgeführten Erforschung gefaßten Rekonstruktion der romanischen Gestalt der Burg. Die Burg Wildstein steht am südwestlichen Rand des Städtchens Skalná (Wildstein) etwa 10 km nördlich von Cheb (Eger) entfernt. Die zweiteilige Burg wird von dem Städtchen durch einen Graben getrennt, hinter dem sich die Vorburg befand. Hinter der Vorburg überschneidet die Felsenzunge ein zweiter Graben, der den in einem dreistöckigen kompakten Gebäude bestehenden Burgkern schützt. Die Burg erhielt ihre jetzige Gestalt durch Umbauten im 15. bis 18. Jh. Der erhaltene romanische Burgkern wurde erst vor einem halben Jahrhundert festgestellt, bis dahin war die Burg für einen spätgotischen Bau gehalten worden. Bisherige Ansichten einzelner Forscher an die ursprüngliche Burrgestalt sind gewissermaßen unterschiedlich. Die ausführliche Untersuchung der Oberflächen orientierte sich mit Rücksicht zur Absicht der Erkenntnis der ältesten Bauphasen auf die Unter- und Erdgeschoßräume. Es ist hier gelungen etliche Schlüsselpositionen auszuwerten, man erforschte gründlich Bindungen zu möglichen Varianten der Kommunikations- und Funktionsanordnung und neue Feststellungen im Inneren und Äußeren des Objektes. Es scheint als notwendig zu konstatieren, daß eben Unterwertung oder Übersehen dieser Elemente die vorherigen Forscher zu vereinfachen oder sogar irrümlichen Schlüssen führten.

Eine verhältnismäßig ausdruckslose von einem Bach umgeströmte Felsenzunge wurde wahrscheinlich um 1200 für den Bau einer Burg ausgebaut, deren Bauherr offenbar Gerold von Wildstein war. Die ursprüngliche Gestalt der Burg war der bisherigen Feststellungen gemäß sehr bescheiden. Man kann sie bestimmt nicht für eine Miniatur der kaiserlichen Pfalz halten, wie sie geläufig bezeichnet zu werden pflegt. Die Baustelle bestimmte wesentlich die Gestalt der Burg. In den ersten Zeiten nahm der Bauherr eine bloße Verschanzung in Angriff und zweifellos auch Planierarbeiten des natürlichen Felsens.

Der einfache, rein funktionelle und ungenügend wehrbare Bau entsprach nicht mehr den Ansprüchen eines der vornehmen Ministerialgeschlechter. Zunächst verstärkte man die Verteidigungsfähigkeit der Burg durch den Aufbau eines minimal 15 m hohen, vor die Stirnmauer zwischen das Tor und die Ecke vorgestellten Turmes. Die Bemühung die Burg dem Standard und der Repräsentation anzupassen führte in

der folgenden Phase zu einem gründlichen Umbau mit einem der Ziele in der Wohnflächenausdehnung. Nördlich des Turmes erbaute man eine romanische Kapelle mit anliegendem Wohnraum. Mit Rücksicht zu ihrer Situierung an der Zugangsseite der Burg erfüllte ihre Masse auch eine bedeutende Wehrfunktion. Zum Schluss des Beitrags sind analogische Bindungen zu anderen Ministeriallokalitäten erwähnt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Skalná, Situation der Burg und des Städtchens nach der Katastralkarte aus dem J. 1841.

Abb. 2: Skalná, Burg Wildstein. Ansicht von Norden, am Turmfuß im Rechtswinkel herausragender Block der Kapelle mit Resten ursprünglichen Mauerwerkes (Aufnahme T. Karel 1999).

Abb. 3: Skalná, Burg Wildstein. Grundriss des Untergeschosses, schwarz – romanisches Mauerwerk der ältesten Bauphase, kreuzschraffiert jenes der jüngsten Bauphase, punktiert der zugehauene Felsenausgang. Korrigierte Vermessung aus dem J. 1967. Památkový ústav (PÚ – Denkmalpflegeinstitut) in Pilsen, Archiv der Projekte (Zeichnung von T. Karel).

Abb. 4: Skalná, Burg Wildstein. Grundriss des Erdgeschosses, schwarz – romanisches Mauerwerk der ältesten Bauphase, diagonal kreuzschraffiert – jenes der mittleren Bauphase, kreuzschraffiert – jenes der jüngsten Bauphase, diagonalschraffiert – spätgotisches Mauerwerk. Korrigierte Vermessung aus dem J. 1967, PÚ Pilsen, Archiv der Projekte (Zeichnung von T. Karel).

Abb. 5: Skalná, Burg Wildstein. Rekonstruktionsansicht der Kapelle mit dem Turm von Norden (Zeichnung von T. Karel).

Abb. 6: Skalná, Burg Wildstein. Entwicklungsschema der Burganlage, I – die älteste Bauphase um 1200. II – zweite Bauphase gegen 1230. III – dritte anknüpfende Phase. IV – Phase des Übergangs zwischen der Gotik und Renaissance (Zeichnung von T. Karel).

Abb. 7: Skalná, Burg Wildstein. Ansicht der Burg von Norden, in der Nähe der Ecke das rekonstruierte romanische Mauerwerk (Aufnahme T. Karel 1999).

Abb. 8: Skalná, Burg Wildstein. Kapellenuntergeschoss mit der Abschlusssche. (Aufnahme T. Karel, 1999).

Abb. 9: Skalná, Burg Wildstein. Untergeschoss neben der Kapelle mit einer Baunaht und Fensterzumauerung (Aufnahme T. Karel, 1999).

Abb. 10: Skalná, Burg Wildstein. Inneres im Erdgeschoss mit dem romanischen zugemauerten Emporeneingang (Aufnahme T. Karel, 1999).

(Übersetzung J. Noll)